

Наталія Грицай

**ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ**

У статті обґрунтовано значення педагогічної практики в системі методичної підготовки майбутніх педагогів. Визначено суперечності та недоліки в організації та проведенні педагогічної практики студентів у вищих навчальних закладах. Окреслено шляхи вдосконалення педагогічної практики в контексті формування методичної компетентності майбутніх учителів біології.

Ключові слова: *майбутні вчителі біології, методика навчання біології, методична підготовка, методична компетентність, педагогічна практика, індивідуальний методичний стиль.*

В умовах інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору все більш актуальною стає проблема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Одним із завдань вищої школи є формування висококваліфікованих педагогів, компетентних у своїй професійній діяльності, здатних творчо вирішувати педагогічні проблеми. Відповідно до компетентнісного підходу метою професійної підготовки у вищому навчальному закладі є не лише засвоєння певного обсягу знань, вироблення відповідних умінь і навичок, а й здатність їх застосовувати в нестандартних умовах, вміння швидко орієнтуватися в умовах безпосередньої професійної діяльності, тобто набуття досвіду педагогічної діяльності.

Компетентнісно орієнтоване навчання майбутніх вчителів біології реалізується під час лекційних і лабораторно-практичних занять, написанні наукових робіт з методики навчання біології та під час педагогічної практики. Саме педагогічній практиці надають особливе значення у процесі формування методичної компетентності студентів, адже під час її проведення активізується процес професійного становлення та самовизначення фахівця, поглиблюються теоретичні знання майбутніх педагогів, розвиваються методичні уміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, створюються умови для вироблення власного методичного стилю. Результати практики слугують показником готовності студентів до професійної діяльності.

Значення педагогічної практики в системі професійної підготовки вчителя розглядали у своїх працях ще такі відомі педагоги, філософи, громадські діячі XIX – початку XX ст., як-от: М. Демков, А. Дістервег,

І. Гербарт, М. Демков, М. Корф, Т. Лубенець, С. Миропольський, О. Острогорський, Д. Семенов, М. Пирогов, С. Русова, К. Ушинський та ін.

Теоретичні засади організації педагогічної практики обґрунтовано у наукових доробках О. Абдулліної, С. Архангельського, А. Бойко, В. Гриньової, К. Дурай-Новакової, І. Зязюна, М. Козія, С. Кисельгофа, Н. Кузьміної, В. Лозової, І. Огородникова, О. Піскунова, С. Полянського, П. Решетникова, В. Розова, В. Сластьоніна, В. Тарантея, Н. Хмель, О. Щербакова та ін.

Українські учені О. Глузман, Н. Дем'яненко, М. Євтух, Л. Задорожня, С. Золотухіна, Є. Князева, М. Левченко, В. Луговий, В. Майборода, Р. Куліш, Л. Хомич, М. Ярмаченко досліджували історію становлення і розвитку педагогічної освіти, зокрема педагогічної практики майбутніх учителів. Історико-педагогічні аспекти організації педагогічної практики висвітлено в дисертаційних роботах А. Булди, О. Лавріненка та О. Лук'яненко.

Окремим питанням, пов'язаним з організацією та проведенням педагогічної практики студентів, присвячено наукові розвідки С. Білоконного, О. Коник, Т. Крюкової, Л. Манчуленко, У. Новацкої, В. Санданової, Л. Тархан, Е. Шаріпової та ін. Особливості педагогічної практики студентів з різних навчальних предметів проаналізовано у працях І. Бондарук (музика), Т. Івахи (хімія), Т. Кожевникової (географія), І. Коновалової (фізика), Р. Шахмарової (математика) та ін. Над вдосконаленням програми педагогічної практики з біології працювали А. Бажан, Т. Логвіна-Бик, І. Мороз, А. Степанюк, В. Грубінко, Л. Похла, Н. Міщук, М. Барна, В. Шулдик та ін. Проте педагогічна практика як компонент системи методичної підготовки майбутніх учителів біології не була предметом спеціального педагогічного дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості проведення педагогічної практики з біології у вищій школі та обґрунтувати її значення у формуванні методичної компетентності майбутніх учителів біології.

У педагогічному словнику практику визначено як зумовлену специфікою соціального буття цілеспрямовану, чуттєво-предметну діяльність людей, змістом якої є перетворення природи й суспільства, специфічно людську форму життєдіяльності, спосіб буття людини у світі [2, с. 268]. Відповідно до «Положення про проведення практики студентами вищих навчальних закладів» метою практики є формування у студентів на базі знань, одержаних у ВНЗ, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [8].

Педагогічну практику студентів С. Гончаренко розуміє як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. На думку вченого, мета педагогічної практики –

«виробити у студентів уміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці» [2, с. 268].

Результати наукового пошуку дають підстави стверджувати, що педагогічна практика студентів є однією з найважливіших складових процесу методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі; вона слугує сполучною ланкою між теоретичним навчанням і майбутньою професійною діяльністю, кінцевим етапом практичної підготовки. Під час педпрактики майбутні вчителі поглиблюють свої знання, здобувають перший педагогічний досвід, удосконалюють методичні уміння і навички.

Погоджуємося зі словами В. Санданової про те, що зближення методів навчання з методами майбутньої педагогічної діяльності забезпечує зростання пізнавальної активності і творчого педагогічного мислення студентів [10]. Подібною є думка Л. Хомич, яка зазначає, що педагогічна практика – це складова навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню творчого ставлення майбутнього фахівця до педагогічної діяльності, визначає ступінь його професійної придатності і рівень педагогічної спрямованості [12].

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що вчені по-різному розглядають значення педагогічної практики у професійній підготовці вчителів: О. Абдуліна, С. Кисельгоф, Н. Кузьміна, Н. Хмель та ін. визначають мету практики як перевірку теоретичних положень, формування професійних здібностей, умінь та навичок; А. Бойко, Є. Білозерцев, М. Козій, В. Розов, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін. вказують на провідну роль практики у становленні особистості майбутнього вчителя, розвитку його професійних якостей. На наш погляд, слушною є думка О. Коник про педагогічну практику як особливий вид навчальної діяльності, суб'єктом якої є студент у сукупності його індивідуальних якостей, а результатом – якісне перетворення особистості майбутнього вчителя і формування основ і передумов його індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності [4].

Кінцевий результат педагогічної практики вбачаємо у формуванні компетентного педагога, який готовий до теоретичного і практичного розв'язання професійних завдань, досягнення високих результатів у педагогічній діяльності, реалізуючись у ній і особистісно, і професійно.

Унаслідок вивчення наукових праць [1; 3; 4; 5; 9; 10; 13] та реального стану організації педагогічної практики майбутніх учителів біології у ВНЗ виокремлено низку суперечностей, які потребують вирішення: між сучасними вимогами до особистості учителя і реальною професійно-педагогічною підготовкою майбутніх педагогів у системі вищої освіти загалом і організацією педагогічної практики зокрема; між необхідністю

реалізації особистісно орієнтованого підходу до підготовки майбутніх учителів і традиційними підходами до організації педагогічної практики у ВНЗ; між масовим характером організації педагогічної практики та індивідуальним характером опанування діяльності педагога; між наявністю досвіду організації педагогічної практики у ВНЗ та необхідністю його вивчення з позиції формування методичної компетентності майбутніх учителів біології.

У ході дослідження виявлено недоліки організації педагогічної практики у вищому навчальному закладі, найпоширенішими з яких є такі: обмеження в навчальних планах часу, відведеного на практику; невідповідний контроль за проходженням практики, який часто доручають недостатньо підготовленим викладачам; перекладання значної частини завдань педагогічної практики на вчителів загальноосвітніх шкіл за мінімальної участі викладачів ВНЗ; зосередження основної уваги на організаційному аспекті, а не на змісті; неналежний методичний рівень проведення аналізу уроків біології (позакласних заходів), під час якого акцентують на несуттєвих помилках, а не на істотних методичних недоліках; формальний характер проведення підсумкових конференцій; недостатня увага до вироблення індивідуального методичного стилю студента, формування його методичної компетентності.

З огляду на вказані недоліки та суперечності необхідно визначити шляхи вдосконалення організації педагогічної практики майбутніх учителів біології. Так, І. Бондарук обґрунтувала *комплекс педагогічних умов*, які можуть оптимізувати методичну підготовку студентів у процесі педагогічної практики: формування у студентів позитивної мотивації до методико-практичної діяльності; актуалізація теоретичних знань студентів з методики навчання предмета; формування у студентів адекватної самооцінки рівня своєї методичної підготовки; активізація їхньої самостійності та творчості; використання різноманітних форм і методів роботи керівників практики на основі індивідуального та диференційованого підходу до студентів [1].

Для створення позитивної мотивації та сприятливого психологічного мікроклімату під час усього періоду педагогічної практики важливо вибрати загальноосвітній навчальний заклад, що має потужну матеріальну базу для проведення занять з біології, а також досвідчений кадровий потенціал, який забезпечить проходження практики на високому методичному рівні. До того ж велике значення потрібно надавати не лише професійним, а й особистісним якостям вчителя біології, наставництво, методична допомога та власний приклад якого сприятиме формуванню у студентів позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності, виробленню в них методичного стилю. Згідно з дослідженнями Р. Куліш, успіх практики студентів великою мірою залежить від розуміння

колективом школи її ролі у підготовці майбутнього вчителя, діловою настрою колективу, доброзичливої атмосфери для студентів і чіткої організації сумісної діяльності вчителів і практикантів [6].

З боку вищого навчального закладу потрібен ретельний підбір керівника практики, який має великий досвід роботи в школі або є діючим учителем біології за сумісництвом. Саме такий педагог-наставник, а не учений-теоретик, зможе надати реальну методичну допомогу студентам в конкретних педагогічних ситуаціях, які виникатимуть під час педагогічної практики.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок про необхідність тісної співпраці загальноосвітніх і вищих навчальних закладів у напрямі організації та проведення педагогічної практики майбутніх учителів біології. Результатами такої співпраці є створення експериментальних майданчиків, проведення дослідницької роботи, спільних наукових семінарів та ін. Цікавою є пропозиція О. Лук'яненко, яка, спираючись на дослідження відомого вченого-педагога Д. Семенова, рекомендує відновити статус «зразкових» шкіл, що демонстрували досконалі зразки навчально-виховної роботи з учнями і слугували базою для науково-методичної роботи кафедр педагогічного закладу [7].

Ще одним важливим аспектом методичної підготовки майбутніх учителів є залучення студентів до наукових досліджень під час педагогічної практики, збирання матеріалів для написання курсової та кваліфікаційної робіт.

Крім цього, потребує вдосконалення методика організації педагогічної практики на основі реалізації індивідуального та диференційованого підходів, залучення їх до проектування індивідуального маршруту проходження практики для забезпечення свободи вибору діяльності майбутніх педагогів. Погоджуємося із думкою О. Коник про те, що студент повинен розглядатися як суб'єкт педагогічної діяльності, а педагогічна практика має набувати характеру індивідуальної освітньої діяльності, що враховує не лише запити школи та суспільства, але й особистісні здібності та інтереси студента [4].

Учений-методист Л. Орлова рекомендує під час організації практики забезпечити *особистісно орієнтований, комплексний* (виконання всіх функцій вчителя біології), *ускладнювальний* (поступове залучення до активної професійної діяльності) і *творчий* (розвиток дослідницьких навичок, здібностей) характер підготовки кожного студента [9].

У процесі формування методичної компетентності майбутніх педагогів важливим є виконання під час практики спеціально розроблених методичних завдань, спрямованих на розвиток їхньої творчості, вироблення індивідуального методичного стилю. Крім того, студенти ведуть щоденник педагогічної практики, у якому вони аналізують роботу

досвідчених вчителів біології, занотовують певні методичні знахідки («методичні родзинки»), які в подальшому зможуть використовувати у своїй професійній діяльності.

Неабияке значення у методичній підготовці майбутніх учителів має застосування адекватного оцінювання результатів педагогічної практики. У наукових дослідженнях [4; 13] зазначено переваги використання рейтингової системи оцінювання педагогічної практики, яка дає змогу враховувати більшу кількість параметрів, що забезпечує більшу об'єктивність оцінювання. Проте варто вказати на необхідність у розробленні чітких шкали та критеріїв оцінювання студентів за результатами проходження педагогічної практики. Крім того, реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі ВНЗ передбачає перевірку не лише рівня методичних знань, умінь і навичок, а й рівня сформованості методичної компетентності майбутніх педагогів. Одним із способів автентичного оцінювання методичних компетентностей студентів є створення методичного портфоліо. Так, Н. Синичкіна запропонувала замість звітної документації з педагогічної практики використовувати портфоліо. Зміст портфоліо студентів містить такі компоненти: інформацію про автора; особистий педагогічний девіз; відгуки про практику (вчителів, учнів і власний відгук); конспекти залікових уроків; конспекти позакласних заходів; самоаналіз проведених уроків; есе; характеристику студента-практиканта [11, с. 79].

Отже, педагогічна практика має вагоме значення в системі методичної підготовки майбутніх учителів біології, формуванні їхньої методичної компетентності. Практика дає можливість визначити реальний рівень засвоєння студентами психолого-педагогічних, фахових і методичних знань, поглибити та узагальнити їх, вдосконалити методичні уміння і навички, виявити педагогічні здібності, набути досвід професійної діяльності. Крім того, педпрактика – це засіб професійного становлення студента, формування його педагогічної позиції, вдосконалення рівня педагогічної майстерності, вироблення індивідуального методичного стилю майбутнього вчителя біології.

Важливим під час організації педагогічної практики є вибір бази та керівників практики, встановлення тісного взаємозв'язку з учителями біології, реалізація індивідуального та диференційованого підходів, проведення експериментально-дослідної роботи відповідно до тематики курсової чи кваліфікаційної роботи, використання рейтингової системи оцінювання педагогічної практики та створення методичного портфоліо студента.

Від якості проведення педагогічної практики великою мірою залежить професійне становлення майбутнього вчителя як компетентного фахівця, тобто практика є своєрідним індикатором готовності практикантів

до майбутньої професійної діяльності. Під час педпрактики у студентів може посилитися бажання працювати у загальноосвітньому навчальному закладі або, навпаки, можуть виникнути сумніви щодо правильності вибору професії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні системи методичних завдань з педагогічної практики в контексті компетентнісного підходу, обґрунтуванні ефективної системи оцінювання діяльності майбутніх вчителів біології, вивченні якості їхньої підготовки під час педагогічних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднарук І. М. Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Боднарук Ірина Миколаївна. – К., 2006. – 264 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Кожевникова Т. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя географии в процессе подготовки и проведения педагогической практики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кожевникова Татьяна Александровна. – Мурманск, 2006. – 152 с.
4. Коник О. А. Организация педагогической практики студентов педвуза в процессе профессиональной подготовки будущих учителей : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коник Оксана Анатольевна. – Курган, 1997. – 159 с.
5. Коновалова И. П. Развитие профессиональной творческой активности студентов – будущих учителей физики в процессе педагогической практики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Коновалова Ия Петровна. – М., 1998. – 185 с.
6. Куліш Р. В. Інтерактивні підходи до організації педагогічної практики студентів у вищих навчальних закладах / Р. В. Куліш // Вісник Черкаського університету : зб. наук. пр. – Черкаси : ЧНУ, 2009. – Вип. 164 (Педагогічні науки). – С. 38–42.
7. Лук'янченко О. М. Організація педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лук'янченко Ольга Миколаївна. – Х., 2004. – 221 с.
8. Наказ Міністерства освіти та науки України від 08.04.1993 № 93 «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93/conv>.
9. Орлова Л. Н. Система методической подготовки учителей биологии в

- педагогічному вузі : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Орлова Людмила Николаевна. – Омск, 2005. – 382 с.
10. Санданова В. Б. Единство дидактической и методической подготовки студентов в процессе педагогической практики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Санданова Вера Борисовна. – М., 1984. – 219 с.
 11. Синичкина Н. Е. Педагогическая практика будущих учителей русского языка и литературы через призму инновационной деятельности / Н. Е. Синичкина // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 11. – С. 78–81.
 12. Хомич Л. О. Сучасні види педагогічних практик / Л. О. Хомич // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 4–8.
 13. Шахмарова Р. Р. Методическая подготовка будущего учителя математики на основе фундирования опыта студентов в процессе педагогической практики : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Р. Р. Шахмарова. – Омск, 2003. – 22 с.